

U. HAMDAMOV, A. QOSIMOV

JAHON
ADABIYOTI

TOSHKENT

О'ЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA
MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
ULUG'BEK HAMDAMOV, ABDUG'OPIR QOSIMOV
H. JAHON

ULUG'BEK HAMDAMOV, ABDUG'OPIR QOSIMOV

JAHON

ADABIYOTI

O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rtta maxsus ta'lim vazirligi
tomonidan o'quv qo'llanma sifatida tavsija etilgan

TOSHKENT-2017

1460(yur)

UO'K: 821(100)(075)
KBK 83.3(0)ya7
H 24

K

E

H 24 U.Hamdamov, A.Qosimov. Jahon adabiyoti. (O'quv qo'llanma). -T.: «Barkamol fayz media», 2017, 352 bet.

ISBN 978-9943-5142-0-1

“Jahon adabiyoti” fani talabalarga dunyo adabiyotining umumiyl manzarasi, davrlari, yo'nalishlari, sara namunalari, atoqli namoyandalari hayoti va ijodi, qolaversa, jahon adabiyotshunosligining asosiy mazmun-mohiyatidan saboq beradi. Mazkur o'quv qo'llanma yuqorida nazzarda tutilgan yo'nalishlar mazmunini qamrab oladi.

Дисциплина «Мировая литература» даёт студентам общее представление об этапах, направлениях, о лучших образцах всемирной литературы, о жизни и творчестве её знаменитых представителей. Данное учебное пособие охватывает содержание высшепоказанных направлений.

The scientific discipline “World literature” defines general picture of world literature, main directions, life and literary biography of basic representatives, selected samples, moreover, it depicts the main sense of literature studies. This textbook covers above-mentioned directions in all perspectives.

**UO'K: 821(100)(075)
KBK 83.3(0)ya7**

Taqribchilar:

**B.Karimov – f.f.d., prof.,
D.Quronov – f.f.d., prof.**

ISBN 978-9943-5142-0-1

KIRISH

Hozirgi globallashuv sharoitida, axborot texnologiyalarining tez sur'atda taraqqiy etishi, xususan, internet tizimining har bir xonadon-ga kirib borishi bir qator ijobji jihatlar bilan birga turli ko'rinishdagi ma'naviy-maskuraviy tahdidlarni ham keltirib chiqarmoqda, yosh-larda ularga qarshi immmunitetni shakkantirish dolzarb muammoga aylandi. Shu bois, ta'lim tizimida adabiyot tarixini o'rganish barobarida yoshlarning ma'naviy dunyosini boyitish, yuksak umumibashariy qadriyatlarni ruhida tarbiyalash, kitobxonlik va mutolaa madaniyatini oshirishni talab etiladi. Shundan kelib chiqib, zamonaviy talablar bo'yicha yangi avlod o'quv adabiyotlarini yaratish, ularni ta'lim jarayoniga keng tatbiq etish, o'qitishning ilg' or texnologiyalaridan foydalanish davr talabidir.

Oliy ta'lim tizimida, asosan, filologik yo'nalishlar dasturiga kiritilgan “Jahon adabiyoti”, “Jahon va turkiy xalqlar adabiyoti” singari fanlar bo'yicha o'zbek tilida darslik va o'quv qo'llannalarini yaratish masalasi ham o'ta dolzarb hisoblanadi. Chunki jahon adabiyoti bilan tanishish o'z milliy adabiyotimizni munosib baholash imkonini beradi. Oliy ta'lim sohasidagi islohotlar o'quv dasturlari, darslik va uslubiy qo'llannalarini zamon talablarini asosida qayta ko'rib chiqishni taqozo etmoqda. Mazkur o'quv qo'llanma O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 13-maydag'i Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universitetini tashkil etish to 'g'risida"gi PF-4797-soni Qarori asosida tayyorlangan.

“Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” ta'limning ijtimoiylashuvi bo'limida ko'rsatib o'tilgan talaba-yoshlarning adabiy-estetik dunyoqarashini boyitish, ularda go'zallik tuyg'ularini shakllantirish adabiyotning tarixiy va nazariy xususiyatlarni jamiyatimizda olib

borilayotgan ishlar orqali amalga oshirishga qaratilganligi bilan belgilanadi. Zero, mamlakatimiz Prezidenti ta'kidlaganidek, "Bugun biz yashayorgan Internet va yuksak texnologiyalar asrida adabiyot va san'at, madaniyatimizning o'mi va ta'sirini nafaqat saqlab qolish, balki qanday qilib uni kuchaytirish mumkin, degan to'g'ri va odilona savollar barchamizni, birinchi navbatda, xalqimizning eng ilg'or vakillari bo'lgan ijod ahlini o'ylantirishi zarur..."¹ Shu jihatdan, o'z millati adabiyoti bilan bir qatorda Jahon adabiyotining sara namunalarini o'qib tahlili qila oладиган yetuk adabiyotshunos, tarjimon va murabbiylar yetishinrish juda muhimdir.

O'quv qo'llanma adabiy-estetik qadriyatining milliy va umum-bashariy jihatlarini, jahon adabiyoti tarixini o'rganishning millat hamda jamiyat ravnraqidagi o'mini talabalarga tushuntirish, ularda badiiy asarni to'laqonli tushunish, tahlil va tadqiq etish malakasini hosil qilish, jamoatchilikni jahon adabiyotidagi mazmun va shakl, mavzu va g'oyanining mobiyati bilan tanishitirishga ko'maklastish, jamiyatning ma'naviy manzarasini adabiy-nazariy tafakkur orqali aks ettirish, jahon adabiyoti durdonalarini chuqur o'rganish orqali talabalarning badiiy tafakkurini o'stirish borasida ko'rsatmalar beradi.

Yangi fan dasturi asosida jahon adabiyoti tarixi bo'yicha oliv o'quv yurti talabalari uchun yagona o'quv adabiyotini tanqidiy yon-dashgan holda qayta ishlab chiqish vaqt allaqachon yetdi. Chunki chet el adabiyoti tarixi bo'yicha shu kungacha foydalanib kelilingan adabiyotlar ham qisman bo'lsa-da, zamон talabiga javob bermay qoldi. Ayniqsa, antik davrdan XXI asrgacha bo'lgan adabiyot tarixidan yagona qo'llanmaning yo'qligi talabalarga noqulayliklar tug'dirib kelmoqda.

Taqdim etilayotgan kitobda ana shu bo'shlinqni to'ldirishga; jahon adabiyoti tarixiga hozirgi zamон nuqtayi nazaridan baho berishga baholi qudrat harakat qilindi. O'quv adabiyotining asosiy maqsadi

¹ Mirziyoyev Sh.M. Adabiyot va san'at, madaniyatni rivojlantrish – xalqimiz ma'naviy olamini yuksaltirishning mustahkam poydevoridir / Xalq so'zi. 2017. 4 avg.

talabalarga jahon adabiyotida sodir bo'lgan barcha jarayonlar ha-qida to'liq va batafsil ma'lumot berish emas. Chunki ushbu o'quv predmeti uchun ajratilgan dars soatlari ham chegaralangandir. Maqsadimiz jahon adabiy jarayonining muhim jihatlarini, uning asosiy vakillari haqida ma'lumot berish, bo'lajak filolog, tarjimon va pedagoglarga ushbu adabiyotni o'rganishlarida ko'mak berishdan iborat. Talabalarda xorijiy mamlakatlar adabiy jarayoni haqidagi tasavvurni shakllantirish murakkab va mas'uliyatlari vazifa sanaladi. Xorij adabiyotini yaxshi bilish, tahlil qila olish ko'nikmasini qiyoslash orqali o'zbek adabiyotini yanada teran his qilishga yordam beradi.

Qo'lingizzadagi kitob ana shu mas'uliyatlari vazifani ado etish maqsa-dida yaratildi. Qo'llanmadagi yozuvchi-shoirlar haqidagi ijodiy-biografik ma'lumotlarga tarib berishda, qo'yilayotgan muammolar qamrovini kengroq olishda N.Tronskiy, A.Jirmunskiy, O. Gasset, Y. Borev, V. Lukov, A. Alimuhamedov, O.Qayumov, Q.Azizov, D. Zatonskiy, X. Boltaboyev, M. Mahmudov, Q. Yo'ldoshev, M. Xolbekov, D. Quronov singari mualiflarning darslik, qo'llanma va tadqiqotlari hamda xorijiy manbalarga (3 qismdan iborat "World literature", Laura Getty, PhD, Kyoughye Kwou, PhD) murojaat qilindi.

Qo'llanmaning avvalgilardan farqli tomoni G'arbiy Ovrupa va Amerika adabiyotidan trashqani, talabalarning dunyo adabiyoti bo'yicha tasavvurlarini boyitishga yo'naltirilgan yangi mavzular kiritilganligida ko'rindi. Xususan, "Qadimgi Sharq adabiyoti", "Mif va badiiy ijod", "Avstraliya, Okeaniya, Afrika, Kanada mamlakatlari adabiyoti", "Modernizm", "Postmodernizm", "Jahon adabiyotining zamonaviy muammollari" singari mavzularga oid ma'lumotlarning bayon etilganligi talabalarning mazkur fan bo'yicha to'liqroq tasavvurga ega bo'lishiga yordam beradi, deb umid qilamiz.

Jahon adabiyoti bo'yicha umumiy o'quv qo'llanma o'zbek tilida ilk bor nashr etilayotganligi uchun ayrim kamchiliklarning uchrashi ehtimoldan xoli emas. Mualiflilar qo'llanma yuzasidan bildirilgan fikr va mulohazalar uchun avvaldan minnatdorchilik bildiriladilar.

QADIMGI SHARQ ADABIYOTI

REJA:

1. Shumerlar – sivilizatsiya beshigi.
2. Mixxatlardagi tarix.
3. Shumerlar adabiyoti “Bilgamish” dostoni.
4. Akkадлар: Bobil va Ossuriya adabiyoti.
5. Qadimgi Misr adabiyoti.
6. Avesto – Markaziy Osiyo va Eronning mushtarak yodgorligi.
7. Qadimgi hind eposlari.
8. Xitoy ierogliflariidagi adabiyot. Konfutsiy va Dao qonunlari.

ham olimlar birdaniga kelgani yo‘q, albatta. Yangilikni birdaniga tan olmagan, tan olishni istamagan olimlar talay bo‘ldi, ular haligacha bor. Bu orada dogma qarashlarga tahrir kiritadigan olamshumul ahamiyatga molik topilmalar, ilmiy izlanishlar ko‘payaverdi. Natijada amerikalik olim Samuel Kramerning “Tarix Shumerda boshlanadi”²² degan tadqiqot kitobi dunyo ilmiy jamoatchiligi e’tborini shumerlarga qaratdi. Axir, bir necha ming yillar mobaynida insoniyat tarixda bunday xalq yashab o‘tganini bilmas edi-da. Faqat XIX asrga kelib, Bobil (Vavilyon) mixxatlarining siri ochilgandagina olimlar shumerlar haqida ilk xabar topishdi.

Shunday qilib, shumerlar madaniyatidan so‘z ochguvuchi mixxatlar bashar ahlining madaniyat beshigi Yunoniston emas, balki shumerlar ekanini isbot qildi. Toir Eftining Rossiyada amalga oshirgan, O‘zbekistonda chop etilgan “Shumerlar va etruslar – insoniyat tamadduni ibtidosidagi qadimiy tunkiyilar”²³ deb nomlangan tadqiqoti so‘nggi yillarda yaratilgan va ayni shu masalaga ko‘p jihatdan oydinlik kiritishi mumkin bo‘lgan tadqiqotlardan yana biri hisoblanadi. Kitobcha shumer mixxatlarini o‘qigan va shumer tilining turkiy til bilan genetik qarindoshligini aniqlagan Genri Roulinson, Yullusa Opperto, Arno Pebleya va Samuel Nao Kramer xotirasiga bag‘ishlanadi, shuning o‘zidayoq bu kitobning yo‘nalishi, ahamiyati yaqqol ko‘zga tashlanadi. 2012-yilda Toshkentda o‘zbek olimi Zoir Ziyotovning “Shumerlar va Turon qavmlari”²⁴ degan kitobi nashr etildi. Kitob bejiz bunday nomlanganmag. Unda bashariyatga tamaddun eshiklarini ilk ochgan shumerlar bilan Turon qavmlari o‘rtasidagi aloqaga ishora qilmoqda. Albatta, shumerlarning kelib chiqishi haqida bir-birini inkor va tasdiq etadigan ko‘plab qarashlar borligini yoddha tutmoq kerak⁵.

Tayanch so‘z va iborular: shumerlar, akkadlar, Bobil, Ossuriya, Bilgamish, Avesto, Maxobxorat, Ramayana, Panchatantra, Kalila va Dimna, piramidalar kitobi, sarkafaglar kitobi, marhumular kitobi, Konfutsiy va Dao qonunlari.

Shumerlar. Yaqin-yaqin vaqtargacha bashariyatning madaniyat o‘chog‘i G‘arb, qadim Yunoniston, qadim Rim deb kelindi va shunday talqin etildi. Ming yillar mobaynida shu qarashga suyanilib, madaniy, ma’naviy, ilmiy ishlar yurgizildi. Ijtimoiy fanlar bo‘yicha tadqiqotlarning indallosi mazkur qarash bo‘ldi. Albatta, buning o‘ziga yarasha asosli sabablari bor bo‘lib, ilmning qo‘li yetib bor-gan joy – Zevs rahnomaligida ilohlar makon tutgan Olimp tog‘ini o‘z bag‘riga olgan Yunoniston edi. Ammo keyingi, qariyb, bir asr davomida yangi arxeologik qazishmalarda qo‘lga kiritilgan topilmalar natijasida ildari surilayotgan ilmiy fikrlar yuqoridaqi qarashning umri bitganligini, ilk madaniyat o‘chog‘i antik madaniyat emas, balki Sharq ekanligini ko‘rsatmoqda. U ham bo‘lsa, shumerlar dunyosi, shumerlar madaniyatni, shumerlar adabiyotidir. Ushbu xulosaga

²² История начинается в Шумере. – Москва: Наука, 1991.

²³ Шумеры и этруски – древние торки у истоков человеческой цивилизации. – Ташкент: Нисо полиграф, 2013.

²⁴ Шумерлар ва Турон кавмлари. – Ташкент: Мумтоз сўз, 2012.

⁵ Qarang: Эрташев Ш. Кадимги цивилизациялар. – Ташкент: Узбекистон, 2016.